

Una esperança desfeta

Francesc Poblet
Historiador

El dia 2 de febrer de 1939, tot just passada la mitjanit, la Maria i el seus dos fills, Teresa, de 14 anys, i Josep, de 16, sortiren caminant de Maçanet de Cabrenys muntanya amunt. Allí havien deixat tot el que tenien —menjar, matalassos, roba— i que ja no podien tragar més. Havien decidit marxar a corre-cuita pels rumors de la imminent arribada dels feixistes.

Feia disset dies que havien sortit de Puigpelat, un poblet de l'Alt Camp, juntament amb una cinquantena de persones, quatre carros, un ramat de bous i tot el que podien dur a sobre. Des de llavors no havien parat de caminar per carreteres secundàries, per evitar els bombardejos de l'aviació franquista, dormint en cinemes, estables o fins i tot en una sòl, a Montcada, amb el so dels antiaeris de Barcelona de fons. La historiadora Queralt Solé va explicar fa anys aquest èpic viatge al seu llibre de títol explícit: *Catalunya 1939. L'última derrota*. [Lletres, núm. 20]

Feia costa amunt i estaven molt cansats, mal alimentats, amb poques forces i amb dificultats per suportar la neu i el fred. Després d'una breu pausa on el Josep va poder dormir uns minuts sobre la neu —mai no havia passat tant de fred—, cap a les quatre de la nit arribaren al Mas Roger, la darrera etapa abans de creuar la ratlla. Allí van poder escalfar-se una mica a la vora d'una foguera. Quan despuntava el dia, un guia els va indicar un camí que en poc temps els duria a l'altra banda.

Aviat els van agafar els gendarmes i hores més tard van arribar a Ceret. Els van separar. Mentre els conduïen pel poble, la gent sortia a mirar-los i es compadïa d'ells. Josep recorda com una dona li va donar un bocí de pa blanc, i un home unes sabates, en veure els peus destrossats que tenia. «Sou catalans? Pobrets!», va escoltar més d'un cop al seu pas. El van tancar a la plaça de braus, on van passar la nit, i l'endemà se'l van endur en uns camions amb altra gent del

poble fins prop d'El Voló, a una mena de petit camp de concentració amb uns pocs barracots de fusta envoltats de filferro espinós. Pocs dies després, va poder burlar amb un company la guàrdia dels soldats senegalesos i van arribar en tren a Perpinyà, on van ser detinguts a la mateixa estació, i tancats en una torre —ho recorda així— amb altres refugiats. Però aquesta ja seria una altra història.

Com una altra història seria també intentar explicar el que va sentir aquells dies, descriure el drama interior, la tragèdia. Quan ho recordava li canviava la fesomia, se li entrebancava la parla i la sensació de la derrota més absoluta tot ho envaïa; tants anys després. Em sento incapaç de descriure la seva mirada. Parafraçant Pere Calders, alguna cosa en la seva vida, en la de tanta gent, es va trencar per sempre.

Josep era el meu pare. Va morir fa pocs dies, ho adverteixo així i demano disculpes al lector pels excessos emotius segurament comesos per qui això escriu.

Pere Calders va publicar el novembre de 1939 a la *Revista dels Catalans d'Amèrica* un escrit titulat «Pàgines d'exili» on explicava de manera crua i sincera el seu estat durant la partida:

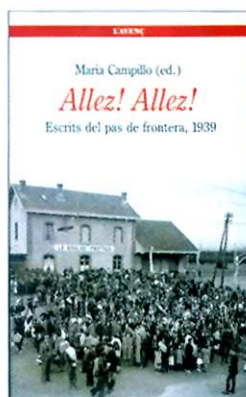
«Em veig obligat a fugir de tot el que estimo i tinc tanta ràbia i tanta pena que ploro amb els ulls ben secs i no em doldria gens morir-me. El Pirineu és ara l'esvoranc del gran esquinç, que desfà Catalunya i amb ella la nostra vida. No podria explicar aquesta desolació que ens volta [...] Hi ha caravanes de ferits mal curats i amb la carn gangrenada, que s'aguanten drets i caminen perquè els sosté l'obsessió de fugir. He vist dones i criatures mortes a la vora dels camins, de misèria, de fred o de cansament; i cares, milers de cares primes, pàl·lides, amb una resta de voluntat a la mirada, la mica de voluntat que ens resta a tots per caminar.

A més del sofriment moral, ens afeixuga el sofriment físic. Gairebé tots tenim els peus llagats, i la disenteria i la sarna són afeccions corrents entre nosaltres. Jo gairebé no puc parlar, perquè cada vegada que ho intento em fa mal el pit i he de tossir; per altra banda no tinc gens de ganes de dir res».

Prop de mig milió de persones van creuar la frontera aquelles dates de 1939, centenars de milers de catalans, militars i civils, homes, dones, nens. Un dels records més intensos que sempre conservaré d'ell és l'evocació d'aquells dies, segurament una evocació compartida amb centenars de milers de llars catalanes. Aquella desgràcia va marcar per sempre la vida de les persones que la van sofrir però també, de manera més o menys indirecta, la de molts de nosaltres, fills, néts, que l'hem sentida contar des de petits, que l'hem patit de manera indirecta però de vegades molt intensa. De fet, ha marcat la història de tot el país.

És per això que conèixer en detall els fets és, reblant el tòpic, una necessitat per entendre millor el present. La lectura del llibre *Allez! Allez! Escrits del pas de frontera, 1939*, a cura de Maria Campillo, professora de Literatura Catalana Contemporània a la UAB i reconeguda especialista en història cultural, és una manera excel·lent d'apropar-nos a la realitat històrica d'aquells esdeveniments.

El llibre està format per un recull del que van deixar escrit més de quaranta persones sobre l'experiència que van haver de patir, el pas de la frontera (per a més desgràcia, una frontera que parteix Catalunya). La majoria són personatges del món de la cultura —escriptors, historiadors, artistes— que en diferents estils —memòries, dietaris, narracions, conferències— van voler deixar testimoni escrit de la seva experiència. Alguns texts són força coneguts, gairebé els podem qualificar de clàssics, com ara els de Rovira i Virgili o el d'Artur Bladé, publicats dins *Els darrers dies de la Catalunya republicana* i a *L'Exiliada*, respectivament. D'altres són gairebé

NOU

Allez! Allez!
Escrits del pas de frontera, 1939
MARIA CAMPILLO (ED.)
L'Avenc - 328 pàgs.
21.00 € - Ref. 112048.1

Durant el darrer any s'han publicat, sortosament, diversos llibres on el tema del pas de la frontera i els primers moments de l'exili en són protagonistes.

Sobre els camps de concentració destaquem *Camp d'Argelers 1939-1942*, un estudi en profunditat sobre «l'infern damunt la sorra» —com el va qualificar el fotògraf Robert Capa— amb força material gràfic, aspecte d'especial importància, sobretot per la dificultat d'obtenir imatges sobre aquests temes. També podem recomanar *Camp definitiu. Diari d'un exiliat al Barcarès*, amb un pròleg titulat «Escriure per sobreviure», una pista inequívoca del que hi trobarem.

L'escriptora Marta Pessarrodona, recentment guardonada amb el Premi Nacional de Cultura en Literatura, ha publicat darrerament dos llibres on, en alguns capítols, tracta aquest tema: *França 1939. La cultura catalana exiliada* —un assaig sobre l'exili dels intel·lectuals i les institucions culturals catalanes— i un altre sobre un aspecte molt poc estudiat fins ara titulat *L'exili violeta. Escriutores i artistes catalanes exiliades el 1939*, ambdós llibres de gran interès que ultrapassen la temàtica que aquí ens ocupa.

desconeguts perquè o bé són inèdits o bé van estar publicats en revistes de l'exili d'abast molt limitat, com ara els de Francesc Trabal o Pere Calders. La llista d'autors seleccionats és impressionant: Carles Riba, Teresa Pàmies, Avel·lí Artís-Gener, Joan Sales, Vicenç Riera Llorca, Pere Bosch i Gimpera, Carles Pi i Sunyer, Agustí Centelles, per citar-ne alguns.

Podreu trobar escenes dramàtiques, tràgiques, però també reflexions i anàlisis, com ara les de Carles Pi i Sunyer respecte al bon tracte que els refugiats catalans reberen de la població autòctona del Rosselló. Descobrirem de primera mà com Miravittles presentà el president Companys als gendarmes, explicat pel cartellista Carles Fontserè, o com Montserrat Roig ens conta la trobada de Clementina Arderiu amb Antonio Machado.

Amb tots aquests noms ja podeu suposar que els relats que ens ofereixen són força més interessants i polítics que el que jo he redactat al començament d'aquest article. En ells he pogut retrobar el sentiment, la sensibilitat i l'emoció que sentia en escoltar alguna d'aquestes experiències en veu de gent que les va viure. Estic convençut que també faran sentir als lectors, en major o menor mesura, aquestes emocions. Potser a molts no se us escaparan —com a mi m'ha passat— algunes llàgrimes, però de ben segur gaudireu d'una lectura tan interessant com emotiva, de vegades talment com un relat d'aventures, tràgiques però amb escenes de tendresa i de solidaritat i, finalment, de voluntat i de persistència. En definitiva, un dels episodis més significatius de la història del nostre país al segle XX i que, repeteixo, en siguem o no conscients, tant i durant tants anys a tants ens ha marcat ■■■